

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

ЧОРНОБРОВКА Валерія Олександрівна - юрист Акціонерного товариства
«УкркомунНДІпроект»

УДК 349.2

Стаття посвячена определению понятия, особенностей и значения охраны труда в Украине. В процессе исследования выяснено состояние охраны труда в Украине, очерчены проблемные вопросы охраны труда и пути их преодоления.

Ключові слова: охорона праці, трудове право.

На початку минулого століття техніки безпеки, виробничої санітарії і пожежної безпеки можна було досягти завдяки порівняно простим технічним заходам і засобам. Раніше в процесі виробництва використовувалася сировина з відомими токсичними й пожежними властивостями: технологічне обладнання, машини та інструменти були нескладними, а виробничі будівлі за площею та об'ємом були невеликими. У другій половині ХХ століття докорінно змінилися продуктивні сили, розширилося виробництво, виникли нові галузі промисловості. Людина оволоділа атомною енергією, залучила в процесі своєї діяльності всі оболонки Землі і навіть вийшла в Космос [1, с. 12]. Виникла необхідність у глибокому вивченні біологічної, фізичної і хімічної сутності впливу шкідливих і небезпечних чинників, у прогнозуванні їх виникнення, щоб завчасно на підставі фундаментальних, технічних і медичних наук впроваджувати заходи захисту від них на стадії проектування, конструювання й виробничої експлуатації. Нині проблеми охорони праці вирішуються на національному рівні в масштабах держа-

ви. Основна увага приділяється усуненню шкідливого впливу технологічних процесів на організм людини шляхом оздоровлення умов праці на виробництві [2, с. 246-247].

Теоретичною основою даної статті є наукові положення, що стосуються охорони праці в Україні, які містяться у працях таких відомих вчених, як Б.М. Генкин, О.М. Лисюк, В.М. Рєпін, К.Н. Ткачук, Г.Г. Лесенко, І.А. Лучко, А.О. Водяник О.Ф. Новікова, Н.І. Ходачкова, Є.В. Котов, М.П. Гандзюк, Є.П. Желібо, М.О. Халімовський та інші

Метою статті є визначення поняття, особливостей та значення охорони праці в Україні, а також з'ясування стану охорони праці в Україні, проблемних питань та шляхів їх подолання.

Наукою трудового права охорона праці розглядається як елемент трудових правовідносин, інститут трудового права, система законодавства тощо. Отже, розглянемо докладніше теоретичне визначення поняття охорона праці.

Охорона праці як інститут трудового права є сукупністю правових норм, що регулюють відносини з охорони життя, здоров'я та працездатності шляхом встановлення безпечних і здорових умов праці. До цього інституту входять норми, що встановлюють загальні вимоги охорони праці; профілактичні норми, спрямовані на попередження виникнення виробничого травматизму і професійних захворювань; норми, що встановлюють обов'язки роботодавців та працівників з питань охорони праці; норми,

що містять додаткові заходи охорони праці окремих категорій працівників [3, с. 235]. Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, санітарно-гігієнічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я, працездатності людини у процесі трудової діяльності [4, с. 18]. Термін «охорона праці», на думку А.Є. Семенової, має два значення. У широкому розумінні під охороною праці розуміють все, що робиться на користь трудящих, усі норми, що охороняють їх інтереси та права; з тієї точки зору, весь Кодекс законів про працю України (КЗпП) є закон про охорону праці. Але цей термін має й інше, більш вузьке значення, означаючи норми і правила, що забезпечують трудящому нормальну технічну і санітарно-гігієнічну обстановку трудового процесу. КЗпП 1922 року правильно вживав термі «охорона праці» у його вузькому значенні. Із цього випливає й невеликий обсяг відповідної глави Кодексу, в якій значенні загальні напрямки робіт з охорони праці та вказуються ті органи, на які покладається конкретизація вимог, що пред'являються до підприємств та установ [5, с. 87].

В.Є. Шарков під охороною праці в умовах соціалізму розуміє історично обумовлену систему соціальних норм і заходів, що виражають інтереси соціалістичного суспільства і держави та направлені на забезпечення безпечних умов праці, здоров'я і життя трудящих безпосередньо у процесі їх виробничої діяльності. Більшість визначень охорони праці у вузькому значенні слова зводяться до характеристики поняття правової охорони праці як інституту трудового права. На його думку, поняття правової охорони праці не тотожне поняттю інституту охорони праці. В основі першого поняття повинен лежати зміст соціального права робітників і службовців на здорові та безпечні умови праці, що включає в себе, по-перше, право на роботу в безпечних для життя і здоров'я умовах; по-друге, право на роботу в належному санітарно-гігієнічному середовищі [6, с. 141-142]. Так, Пашков А.С. вважає, що охорона праці виступає як елемент трудових правовідносин працівника з підприємством. Пра-

цівники і працедавці наділяються комплексом взаємних прав і обов'язків, пов'язаних із забезпеченням здорових і безпечних умов трудової діяльності. Праву працівників на здорові і безпечні умови праці кореспондує обов'язок підприємств створити ці умови і строго дотримуватись законодавства про охорону праці [7, с. 238].

На думку В.М. Москальова, охорона праці – це система законодавчих актів і відповідних соціально-економічних, технічних, гігієнічних та організаційних заходів, що забезпечують безпеку людини, збереження її здоров'я і працездатності в процесі праці [1, с. 18].

Отже, враховуючи всі визначення вчених, дамо власне визначення поняттю охорони праці, під яким розуміємо широку систему соціальних та правових норм, заходів та засобів, що спрямовані, насамперед, на захист прав та інтересів трудящих, збереження трудових ресурсів працюючих.

Охорона праці має за мету убезпечити здоров'я працівників від виробничого впливу негативних факторів і небезпеки та забезпечити їм здорові умови праці. Здорові умови праці зберігають сили працівників, сприяють високій продуктивності праці. Разом із тим здорові умови праці убезпечують працівників від перевтоми, що сприяє їх активному способу життя і соціальній активності. Враховуючи це, важливе значення мають організаційно-правові форми забезпечення охорони праці. Законодавець використовує різні засоби і способи впливу на суб'єктів трудового права, які відповідають за організацію, забезпечення і дотримання вимог охорони праці [8, с. 674].

Аналіз чинного законодавства України про охорону праці дозволяє виявити такі основні організаційно-правові форми охорони праці: 1) встановлення державних міжгалузевих та галузевих стандартів охорони праці працівників у нормативно-правових актах; 2) організація діяльності служб охорони праці; 3) забезпечення працюючих засобами індивідуального і колективного захисту, мийним та знешкоджувальними засобами; 4) проведення медичних оглядів працівників; 5) навчання та інформаційне забезпечення охорони праці; 6) розсліду-

вання та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій [8, с. 674].

В свою чергу, права на безпечну працю забезпечуються тим, що держава закріплює за собою функції управління охороною праці. Держава гарантує відповідні права працівників на безпечну працю та встановлює обов'язки роботодавців на забезпечення відповідних умов праці найманих працівників [4, с. 60]. Державне управління охороною праці здійснюється шляхом сукупності скоординованих дій органів державного управління охороною праці, органів місцевого самоврядування за участі об'єднань роботодавців, професійних спілок та інших представницьких органів з реалізації основних напрямів соціальної політики у галузі охорони праці, спрямованих на забезпечення безпечних та здорових умов праці, виховання у працівників свідомого ставлення до безпеки і обережності в процесі праці [9, с. 26]. Основними завданнями управління охороною праці є: 1) опрацювання заходів щодо здійснення державної політики з охорони праці на регіональному та галузевому рівнях; 2) підготовка, прийняття та реалізація заходів, спрямованих на забезпечення безпечних, належних та здорових умов праці; забезпечення утримання в належному стані виробничого устаткування, будівель та споруд, інженерних мереж, безпечного ведення технологічних процесів; забезпечення працівників засобами індивідуального захисту; організацію і проведення навчання працівників з питань охорони праці; пропаганду охорони праці; забезпечення професійного добору працівників окремих професій; забезпечення страхування працівників від нещасних випадків на виробництві, профзахворювання; 3) організаційно-методичне керівництво на регіональному та галузевому рівнях; 4) стимулювання інтеграції управління охороною праці до єдиної системи загального управління організацією виробництва; 5) широке впровадження позитивного досвіду у сфері охорони праці [9, с. 27].

Керівники та фахівці служб охорони праці – це найбільш зацікавлена категорія працівників у дотриманні вимог охорони праці та створенні безпечних умов праці. В

практичній діяльності вони відстежують недосконалість змісту законодавчих та нормативно-правових положень з охорони праці, відчують відсутність умов їх впровадження, знають недоліки їх системи управління виробництвом та несприйняття ним проблем забезпечення безпеки праці, відчують невідповідне відношення до вирішення цих питань всіх категорій працюючих і роботодавців та бажають підвищити їх рівень відповідальності для створення та виконання вимог охорони праці [10, с. 94]. Необхідно в свою чергу додати, що працівники охорони праці підприємств, об'єднань, міністерств, інших центральних та місцевих органів державної виконавчої влади несуть персональну відповідальність за: а) невідповідність прийнятих ними рішень вимогам діючого законодавства про охорону праці; б) невиконання своїх функціональних обов'язків, передбачених Положенням про службу охорони праці та посадовими інструкціями; в) недостовірність та несвоєчасність підготовки статистичних звітів з охорони праці; г) низьку якість проведеного ними розслідування нещасних випадків на виробництві [11, с. 39].

Оцінка соціально-економічної ефективності працезахоронних заходів здійснюється на підприємствах усіх форм власності, у тому числі на робочому місці, дільниці, в цеху. Вона може визначитися також по галузі та в державі в цілому. Показники соціальної та соціально-економічної ефективності розраховуються як відношення величин соціальних або соціально-економічних результатів до витрат, необхідних для їх здійснення. Таки показники характеризують кількість умовних одиниць сукупного об'єму соціального чи соціально-економічного результату в розрахунку на одиницю витрат [11, с. 64].

В Україні стан справ у сфері охорони здоров'я та забезпечення безпечних умов праці – один з найскладніших в Європі. За даними Держкомстату в нашій країні понад 1,5 млн. осіб працюють в антисанітарних умовах. Серйозна ситуація склалася з виробничим травматизмом. У 2011 році на підприємствах України травмовано 10,7 тис. чоловік (за даними Держгірпромнагляду), з них 685 загинуло (на 6% більше, ніж у

2010 році). Якщо сьогодні в Європі є смертельним кожен 300 випадок травматизму, то в Україні життя людей забирає кожен 10-ий [12]. Понад 18 тис. нещасних випадків на виробництві щорічно трапляється в Україні. Близько однієї тисячі мають смертельні наслідки. Про це 27 квітня йшлося на брифінгу, організованого ФПУ спільно із соціальними партнерами з нагоди Всесвітнього дня охорони праці. На думку заступника Голови ФПУ Сергія Українця, така ситуація спричинена тим, що сьогодні ні роботодавці, ні держава, ні органи місцевого самоврядування не фінансують належним чином заходи із охорони праці, відсутня об'єктивна, повноцінна атестація робочих місць, практично ліквідовано промислову медицину, яка могла на ранніх стадіях виявити і попередити професійні захворювання. У нас також низький внутрішньокорпоративний контроль за безпекою та охороною праці, низька відповідальність самих працівників. Він нагадав, що минулого року ФПУ оголосила про початок дворічної акції під гаслом «Атестацію робочих місць – під контроль профспілок». В рамках цієї акції для проведення об'єктивної атестації робочих місць було створено Центр незалежних експертів, який уже отримав ліцензію на діяльність у чотирьох промислових областях – Донецькій, Дніпропетровській, Луганській та Запорізькій. Надалі планується розширити географію його роботи [13].

Враховуючи такі невтішні показники з охорони праці в Україні, постає необхідність у здійсненні ряду заходів відносно удосконалення охорони праці в Україні.

Як зазначають деякі вчені, саме від якості управління охороною праці, ефективності контролю та нагляду за дотриманням законодавства про працю України залежить рівень охорони праці в Україні. О.Ф. Новікова підкреслює, що при удосконаленні системи контролю та нагляду за охороною праці необхідно: зорієнтувати обов'язки контролюючих органів на контроль реалізації прав і гарантій працівників у сфері охорони праці; скасувати дублювання перевірок органами нагляду і контролю за охороною праці; удосконалити систему стимулювання робітників органів контролю

та нагляду за охороною праці; підвищити рівень відповідальності робітників нагляду та контролю за охороною праці; підвищити рівень відповідальності медичних працівників за необ'єктивністю видачі листків непрацездатності та встановлення ступеня втрати працездатності потерпілим на виробництві; забезпечити підвищення рівня професійних знань робітників органів нагляду та контролю з охорони праці; надавати безкоштовні консультації підприємствам контролюючими органами щодо тлумачення змісту нормативно-правових документів з охорони праці та сприяти їх забезпеченню; підвищити права робітників громадського контролю за охороною праці [10, с. 104].

Л.А. Катренко, підкреслює, що вихідними для розроблення проекту довгострокового плану і комплексних заходів з охорони праці є результати паспортизації та атестації умов праці на робочих місцях і в цехах, результати вивчення причини травматизму та цільових перевірок стану охорони праці, матеріали аналізу виконання попередніх планів, пропозицій та цільових програм з охорони праці. Довгостроковий план може містити чисельність працівників, яким будуть поліпшені умови праці, а також загальну вартість їх виконання, план заходів з приведення умов праці у відповідність до вимог і норм охорони праці; план організаційних заходів для попередження виробничого травматизму; план будівництва і розширення санітарно-побутових приміщень, лікувально-профілактичних і оздоровчих установ тощо [14, с. 59]. Окремо слід зупинитися на збереженні психологічного клімату на виробництві та основних проблемах, пов'язаних із його забезпеченням: а) усунення виробничих стресів; забезпечення балансу між роботою і приватним життям працівників; усунення фізичної і психологічної жорстокості на виробництві; б) вивчення впливу психологічних і організаційних факторів на рівень виробничого травматизму та на інші аспекти виробництва [15, с. 67].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід додати, що праця має велике соціальне значення для нашого суспільства. Постійний розвиток, удосконалення виробництва, новачі – все це великий крок на

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено визначенню поняття, особливостей та значення охорони праці в Україні. В процесі дослідження з'ясовано стан охорони праці в Україні, окреслено проблемні питання охорони праці та шляхи їх подолання.

SUMMARY

The article is sanctified to determination of concept, features and value of labour protection in Ukraine. In the process of research the state of labour protection is found out in Ukraine, the problem questions of labour protection and ways of their overcoming are outlined.

шляху до розвинутої, правової держави. На сьогодні постає необхідність покращення стану охорони праці в Україні шляхом вдосконалення і поліпшення умов праці, знищення виробничого травматизму, удосконалення управління працею, покращення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України. Це все дуже важливо, враховуючи те, що покращення стану здоров'я, поліпшення умов праці – це запорука активності та професійного розвитку, а це в свою чергу – розвиток суспільства.

Література

1. Москальова В.М. Основи охорони праці: Підручник / В.М. Москальова. – Рівне: НУВГР, 2006. – 666с.
2. Землякова Є.М. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції молодих учених і студентів «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери» / Є.М. Землякова, О.М. Следь. – В 2-х томах. – Т.1. – Донецьк: ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», 2010. – С. 246-247.
3. Трудове право України: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е.: – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 456 с.
4. Русаловський А.В. Правові та організаційні питання охорони праці. Навч. посібник. – 5-те видання., доповн і перераб / А.В. Русаловський. – К.: Університет «Україна», 2011. – 280 с.
5. Семенова А.Е. Очерки советского трудового права. Изд. 2-е дополн / А.Е. Семенова. – Х.: Изд-во ВУСПС, 1925. – С. 87.
6. Проблеми трудового права и права социального обеспечения. – М.: АН СССР, Ин-т гос и права, 1975. – 281 с.
7. Трудовое право России: Учебник /

Под ред. проф. А.С. Пашкова. – СПб.: Изд-во С-Петербургского ун-та, 1993.- 288 с.

8. Курс порівняльного трудового права: підручник / Іншин М.І., Мацюк А.Р., Соцький А.М., Щербіна В.І. / За ред. акад. А.Р. Мацюка. – Х.: Ніка Нова, 2011. – 980 с.

9. Батлук В.А. Охорона праці: навч посібник 3-є видання, доп. / В.А. Батлук, М.П. Кулик, Р.А. Яцюк. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 388 с.

10. Новікова ОФ. Оцінка чинного законодавства про охорону праці на напрямки його удосконалення / О.Ф. Новікова, Н.І. Ходячкова, Є.В. Котов. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2000. – 112 с.

11. Гандзюк М.П. Основи охорони праці: Підручник, 3-є видання / М.П. Гандзюк, Є.П. Желібо, М.О. Халімовський; За ред. М.П. Гандзюка. – К.: Каравела, 2005. – 392 с.

12. В Україні пройде виставка «OSH/Охорона праці». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://business.ubg.ua/news/2/1541v_ukraini_proide_vistavka_oshohorona_praci.html

13. Безпека праці: стан та перспективи в Україні. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.fpsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2264%3A2010-04-28-12-49-14&catid=1%3A2009-06-19-18-32-02&Itemid=149&lang=uk

14. Катренко Л.А. Охорона праці. Курс Лекцій. Практикум: Навчальний посібник. – 3-є видання, перероб і доп / Л.А. Катренко, Ю.В. Кіт, І.П. Пістун. – Суми. ВТД «Університетська книга», 2009. – 540 с.

15. Черняева Д.В. Новая концепция охраны труда / Д.В. Черняева // Труд за рубежом. – 2006. – № 1 – С. 56-75.